

Schurig (1971), Frank Schweikert (1963), Bernhard Setzwein (1969), Udo E. Simonis (1937), Gerd Weigmann (1942), Ernst U. von Weizsäcker (1939) i Anna-Katharina Wöbse (1969).

Preporučamo ovaj broj ne samo pročitati, nego ga i zadržati u svojoj biblioteci jer može poslužiti kao informativni orijentir u ekološkim i socijalnoekološkim istraživanjima.

Ivan Cifrić

**Mladen Domazet i Dinka Marinović
Jerolimov (ur.)
SUSTAINABILITY PERSPECTIVES
FROM THE EUROPEAN SEMI-
PERIPHERY**

Institut za društvena istraživanja,
Heinrich Böll Stiftung Hrvatska,
Zagreb, 2014, 393 str.

Zbornik znanstvenih radova „Sustainability Perspectives from the European Semi-periphery“ objavljen je 2014. godine u Zagrebu na engleskom jeziku te ga je recenziralo četvero domaćih i međunarodnih stručnjaka: Vjeran Katunarić, Vladimir Lay, Asuncion Lera St. Clair i Manuela Troschke. Urednici su zbornika Mladen Domazet i Dinka Marinović Jerolimov iz Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ), koji je izdavač zbornika zajedno s Heinrich Böll Stiftung Hrvatska. Kako sami urednici ističu (11-12), ideja za zbornik rođena je na temelju prethodnih istraživanja i objavljene knjige „Trebamo promjenu: mapiranje potencijala Hrvatske za održivi razvoj“ (Zagreb: Heinrich Böll Stiftung Hrvatska, 2012; prikaz u „Socijalnoj ekologiji“, 22(2):161-164) autora Mladena Domazeta, Danije

Dolenec i Branka Ančića. Naime, dok je prethodna knjiga na temelju podataka iz modula „Environment“ međunarodnog istraživanja o ekološkim stavovima, *International Social Survey Programme* (ISSP), težila ukazati na potencijale Hrvatske za primjenu principa održivog razvoja, ovaj zbornik navedene podatke za Hrvatsku sada smješta u „širi europski kontekst“ (11).

Uz uvodni rad Domazet/Marinović Jerolimov, zbornik se sastoji od 12 znanstvenih radova 14 hrvatskih i međunarodnih autora, organiziranih u 3 dijela: 1) teorijski dio (Cifrić, Jolić, Žitko i Šimleša); 2) komparativna empirijska istraživanja (Domazet/Ančić/Brajdić Vuković, Dolenec/Domazet/Ančić i Brajdić Vuković); te 3) studije slučaja po zemljama (Bieri/Stoilova, Kufrin, Matutinović, Puđak i Domazet/Ančić).

U uvodnom dijelu, urednici pojašnjavaju osnovne pojmove i temeljne teorijske postavke zbornika. Radovi u zborniku proizašli su iz zajedničkog slaganja autorâ oko činjenice da su globalne klimatske promjene danas stvarnost, da uzroci leže u postojećem liberalnom, kapitalističkom socio-ekonomskom sustavu na kojem je izgrađena suvremena civilizacija te da se učinci tih promjena mogu osjetiti kako u prirodnom okolišu tako i u društvu (19). U zborniku se, stoga, ključno rješenje vidi u transformaciji društva ka održivosti, pažljivom uspostavljanju odnosa između tri ključne sastavnice održivog razvoja: ekonomije, društva i okoliša (20).

Nadalje, urednici objašnjavaju pojam „semi-periferije“ koji se javlja u samom naslovu zbornika. Radi se, naime, o pojmu iz „world-systems theory“ ili teorije svjetskog sustava (20) prema kojoj se ze-

mlje smještaju „u svjetskoj hijerarhiji“ ekonomskog i društvenog razvitka (20). Autori zbornika nemaju cilj baviti se teorijom svjetskog sustava kao takvom, već ju koriste kao širi teorijski okvir (20), kako bi pojasnili specifična obilježja zemalja poput Hrvatske i drugih zemalja na „semi-periferiji“ ili „periferiji“ Europe: kako bi se detaljnije osvijestili stavovi građana tih zemalja, koje se u globalnim raspravama o održivosti nerijetko zanemaruje, kako bi se na temelju posebnosti tih zemalja doprinijelo široj europskoj pa i globalnoj raspravi o održivosti te kako bi se ukazalo na specifične probleme, poput loše ekonomske situacije, koji stoje kao jasna prepreka daljnjoj transformaciji ka održivosti u tim zemljama (20-21).

Prvi dio zbornika, „Theoretical considerations“, bavi se pojmom „ekonomskog rasta“, a prvi, treći i četvrti rad ukazuju na negativne ekološke učinke do kojih dovodi tradicionalni način definiranja ekonomskog rasta u sklopu vladajuće kapitalističke paradigme, te traže moguća rješenja. Drugi rad kritizira ponudu jednog radikalnog rješenja za suvremenu ekološku krizu – biološka modifikacija ljudskog osjećaja za moral.

Prvi je rad „Limits to growth and the growth of limits. Are we ready for a sustainable society?“ autora Ivana Cifrića. U radu autor naglašava kako uska povezanost ekonomije, ekologije i društva, koja stoji u temeljima ideje o održivosti, predstavlja za suvremenog čovjeka vrlo jasnu nedoumicu. S jedne strane, ograničenje rasta i razvoja dovodi do ekonomskog sloma dok, s druge strane, neograničavanje ekonomskog razvoja dovodi do ekološkog sloma (75). Rješenje autor vidi u radikalnoj promjeni našeg načina razmišljanja, kroz

uspostavu nove „socio-ekološke humanističke paradigme“, novog odnosa između čovjeka i prirode, novog modela ekonomskog razvoja, koji bi u sebi sadržavao danas uglavnom izgublenu ljudsku, humanističku dimenziju, a koji bi se temeljio na ideji održivosti a ne postojećoj paradigmi liberalnog kapitalizma (77). Radi se o potrebi tzv. „društvene prekretnice“ (*turning point*) koja će postaviti „granice rastu“ (76), i to kroz: „stvaranje novog socio-ekološkog sustava, zelene (ekološke) ekonomije, to jest, *globalnog new deal-a*, novog sustava vrijednosti, povećanje međunarodne suradnje i uloge ekoloških pokreta“ (76).

Drugi rad u prvom dijelu donosi autor Tvrtko Jolić - „Climate change and human moral enhancement“. Autor se u radu suprotstavlja zagovornicima ideje moralnog unaprjeđenja suvremenog čovjeka u svrhu sprječavanja ekološke, a time i socijalne, katastrofe (90). Argumentacija zagovornika ovakve radikalne intervencije jest da naša postojeća psihološka konstrukcija, posebice moral, nije dovoljno brzo evoluirala da bismo se mogli nositi sa zahtjevima koje pred nas danas postavlja održivi razvoj, te da to treba biološki „ubrzati“. Autor smatra da je ovakva vrsta biomedicinske intervencije u kantovskom shvaćanju morala prije svega besmislena, zatim da narušava čovjekovo osnovno pravo na slobodu, ali i da umjesto pribjegavanja ovakvim radikalnim metodama trebamo više raditi na obrazovanju i razvoju liberalne demokracije koji mogu imati izravan pozitivan učinak na moralno ponašanje (91).

U radu „Global environmental crisis and limits to growth: A Marxian perspective“ autor Mislav Žitko također ukazuje na činjenicu da danas, suočeni s globalnom

ekološkom krizom, moramo postaviti granice ekonomskog rasta. Argumente za postavljanje te granice pronalazi u Marxovim radovima: kao što kapitalizam eksploatira radnika, ljudski resurs, tako eksploatira i prirodu kao resurs, ne shvaćajući da (i jedno i drugo) ima svoje granice (114). Autor ipak daje nekoliko rješenja pomoću kojih bi se kapitalizam mogao postaviti na stabilnije, održivije temelje, bez nužno potrebe njegova potpunog sloma. Prije svega, to je prihvaćanje da blagostanje nije isto što i ekonomski rast te da je moguće graditi društvo blagostanja na demokratskim, održivim i racionalnim temeljima, posebice kada govorimo o upravljanju zajedničkim dobrima (115).

Rad „What kind of economy does sustainable development require“, autora Dražena Šimleše, donosi detaljnu analizu literature o ekonomskom rastu, s posebnim fokusom na Hrvatsku. Zanimljiv je Heinbergov navod, koji autor izdvaja iz literature, a koji objašnjava kako se čovječanstvo danas nalazi na petoj velikoj prekretnici: prva je bila razvoj jezika, druga otkriće vatre, treća poljoprivredna revolucija, četvrta industrijska revolucija, a peta predstavlja nadolazeći prijelaz od industrijske civilizacije, čiji su pogon fosilna goriva, novčarski dug i paradigma rasta, na održivo, obnovljivo i stabilno društvo. Vezano za Hrvatsku koja, prema autoru, zasigurno predstavlja primjer „ovisne ekonomije“ (134) u odnosu na zemlje „centra“, što dokazuje postojanje „društva duga“, rješenja koja traže potpunu, naglu preobrazbu ekonomije i društva u hrvatskom kontekstu ne čine se realna (135). No, to ne znači da Hrvatska ne može učiniti manje promjene u vladajućoj ekonomskoj i političkoj paradigmi (137) koje

bi, zajedno s nešto grandioznijim promjenama na globalnom nivou, doprinijele zajedničkom pomaku ka održivosti. Autor daje i niz primjera pokušaja različitih takvih pomaka ka održivosti u Hrvatskoj, poput „time bank“ projekta u Puli, što smatra pozitivnim pokazateljima.

U drugom dijelu zbornika, „Comparative empirical insights“, razmatraju se stavovi Europljana prema održivosti na temelju rezultata 18 (u posljednjem radu 17) zemalja Europe iz modula „Environment“ ISSP-ova istraživanja.

U radu „Prosperity and environmental sacrifice in Europe: Importance of income for sustainability-orientation“ autori Mladen Domazet, Branko Ančić i Marija Brajdić Vuković ukazuju na vidljiv trend ka održivom razvoju u ovih 18 zemalja (169) te povezanost tog trenda s visinom prihoda. Autori polaze od teze o blagostanju Franzena i Meyera koju djelomično i dokazuju, no istovremeno upozoravaju i da je situacija mnogo složenija kada govorimo o korelaciji visine prihoda i spremnosti na održive prakse na individualnoj i kolektivnoj razini populacija tih zemalja (169-170).

U drugom radu „Why power is not a peripheral concern“ autori Danijela Dolenec, Mladen Domazet i Branko Ančić nadalje istražuju korelaciju između nejednakosti i održivog razvoja u istih 18 zemalja Europe i dolaze do sličnih zaključaka kao u prethodnom radu. Naime, autori pokazuju da kada bi razina prihoda bila determinanta svijesti o održivosti građana neke zemlje, onda bi populacija ekonomski manje razvijenih zemalja poput Hrvatske imala nužno i manje razvijenu svijest o važnosti kretanja ka održivosti, što nikako nije slučaj (47).

U trećem radu „The sustainability potential of the knowledge society: empirical study“ autorica Marija Brajdić Vuković analizira gore navedene podatke, sada iz 17 europskih zemalja, kako bi istražila postoji li veza između „društva znanja“, „održivog razvoja“ i „dominantne društvene paradigme“ (*dominant social paradigm, DSP*), misleći pri tome na vladajuću liberalnu paradigmu. Rezultati su zanimljivi, a jedan od ključnih jest da su zemlje s nižom razinom prihvaćanja liberalne paradigme kao političkog i društvenog okvira sklonije razvoju održivosti, s obzirom da su u njima građani svjesniji ekoloških problema te skloniji pro-ekološkom ponašanju.

I dok se prvi dio zbornika bavi širom idejom održivosti i ekonomskog rasta i razvoja, drugi smještanjem Hrvatske u širi europski kontekst, treći dio zbornika, „Country case studies“, analizira specifične teme vezane uz Hrvatsku i temu održivog razvoja, a donosi i primjere dvije druge zemlje „periferije“ ili „semi-periferije“ - Bugarske i Slovenije.

Prvi rad, autorica Franziske Bieri i Rumi-ane Stoilove, analizira Bugarsku („Environmental concern in Bulgaria: The role of social trust“) i utjecaj društvenih pokazatelja poput povjerenja na ekološke stavove i kretanje ka održivosti.

Drugi rad autora Krešimira Kufrina („Structure and action potential of environmental attitudes and knowledge of environmental problems in Croatia“), na temelju iscrpne analize pro-ekoloških stavova u Hrvatskoj kroz posljednjih 20 godina i njihova povezivanja s podacima iz ISSP-ova istraživanja iz 2010. godine, zaključuje da iako hrvatski građani iskazuju određenu zabrinutost oko ekoloških pitanja još uvijek su više preokupirani po-

trebom rješavanja ekonomskih problema, nego kretanjem ka održivom razvoju.

Rad „Industrial policy for sustainability“ Igora Matutinovića također se bavi Hrvatskom i zagovara uspostavljanje dugoročnije materijalne održivosti Hrvatske kroz veće intervencije u njeno ekonomsko uređenje.

Predzadnji rad u zborniku, autorice Jelene Puđak („Are we ready for a climate policy? – Status of climate change politics in Croatia“), na temelju provedenog kvalitativnog istraživanja, ukazuje na probleme vezane za politiku i političke odluke u Hrvatskoj oko teme klimatskih promjena i održivog razvoja.

Posljednji rad u zborniku, „Environmental sustainability and education: The case of Croatia and Slovenia“, autora Mladena Domazeta i Branka Ančića, uspoređuje ekološku edukaciju u dvije susjedne zemlje, Hrvatsku i Sloveniju, kroz analizu ekoloških tema u programima obveznog obrazovanja djece.

U zaključku možemo samo ponoviti riječi urednika zbornika da su ovakve znanstvene publikacije koje se, posebice empirijski, bave danas dominantnim temama vezanim za ekologiju, kao što je „održivi razvoj“, iznimno važne u ovom našem „posebnom dobu“ (21). Posebnost našeg doba ogleda se, prije svega, u paradoksima, najvidljivijima upravo u trima ključnim sastavnicama pojma održivosti: s jedne strane nalazi se ekonomija, temeljena na tradicionalnom shvaćanju liberalnog kapitalizma te društvo koje se razvija u sklopu te vladajuće ekonomske paradigme, a s druge strane stoji ekologija kojoj ova vladajuća ekonomska paradigma danas već otvoreno prijeti. U zborniku se, stoga, nude detaljne analize različitih aspekata

ovog problema te različita rješenja. Ukazuje se i na posebnost Hrvatske, koja proizlazi iz njenog posebnog socio-političkog i geografskog položaja na „semi-periferiji“. Zbornik tako predstavlja vrijedan teorijski i empirijskih temelj i daljnjim bavljenjima temom održivog razvoja, kako na globalnoj tako i na našoj lokalnoj razini.

Tijana Trako Poljak